

ZAVOD ZA KULTURO IN IZOBRAŽEVANJE TRŽIČ
KRAJEVNA SKUPNOST JELENDOL

RAZSTAVA

BORNOVI V PUTERHOFU

RAZSTAVA JE SESTAVNI DEL PRIREDITEV OB
23. MEDNARODNIH DNEVIH MINERALOV, FOSILOV IN OKOLJA
V TRŽIŽU MED 12. IN 15. MAJEM 1995.

Bornovi v Puterhofu

V letu 1873 je Kranjska industrijska družba (v nadaljevanju KID) odkupila nekdanje gospodstvo Tržič z obrati, ki so delovali v njegovem okviru. Knez Sulkowsky je posest prodal iz bojazni, da bi tržiške fužine, pilarne, jeklarne in žebtlarne ostale v procesu združevanja gorenjskega železarstva ob strani.

KID je s pridobitvijo tržiške posesti pridobila dobavitelja oglja, ki ga je v prvih letih potrebovala za obratovanje plavžev na Javorniku in na Jesenicah. Obširno gozdno bogastvo posesti je nameravala izkoristiti tudi za pridobivanje merkantilnega lesa, zato je v letu 1885 dala izdelati gozdno-gospodarski načrt. Avtor tega prvega gozdnogospodarskega načrta je bil Mihael Buberl. Dohodke so ji prinašale fužine, jeklarne, pilarne in žebtlarne, ki so delovale v okviru tržiške veleposesti.

Po dograditvi martinarne, ki je za svoje obratovanje potrebovala kokš, se je vloga oglja s tržiških kopišč zmanjšala. Sledila je kriza, ki je zajela KID in jo prisilila, da je začela prodajati tržiške obrate. KID je ustavila delo jeklarn. Fužine na Slapu je prodala Charlesu Molincju. V odkup je ponudila tudi tržiški grad, vendar do nakupa ni prišlo, ker je francoski trgovec Jules Hanhart nakup odklonil. Vse navedeno je predstavljalo začetek prodaje tržiške veleposesti, ki je ležala v katastrskih občinah Sv. Ana, Sv. Katarina, Bistrica pri Tržiču in Tržič.

Prihod Bornov v naše kraje, še zlasti v Puterhof, kjer so bivali in gospodarili pol stoletja, je povezan s krizo KID.

KID se je bila prisiljena povezati z družabniki z Dunaja. Ugledna firma Vogel & Noot je bila, seveda pod določenimi pogoji, pripravljena prevzeti jamstvo za KID in ji s tem omogočiti najem posojil, ki naj bi jo rešila iz gospodarske krize. Hugo Noot, ki je sodeloval pri tej sanaciji, je bil osebni prijatelj treh bratov Born: Sigismunda, Ludwiga in Juliusa. Bratje Born so bili solastniki berlinske banke Born & Busse, ki naj bi po načrtih Noota vložila denar v sanacijo KID. Nootov načrt se je uresničil in kmalu se v upravnem svetu KID pojavi ime Juliusa (Julija) barona Borna. Naj na tem mestu omenim, da se po Julijevi smrti v upravi KID omenjajo še Sigismund, Ludwig in nazadnje Julijev sin Karl baron Born.

Julij baron Born je kot velik ljubitelj lova prihajal s prijateljem Hugom Nootom na lov v tržiške revirje. Naravno bogastvo okolice Tržiča mu je ugajalo. Spoznal je bogastvo tržiških gozdov in možnosti, ki jih je za izkoriščanje ponujalo vodno bogastvo, zato se je po daljšem bivanju na Gorenjskem odločil za nakup tržiške veleposesti. Nakupna pogodba je bila sklenjena na Bledu 15. 9. 1891.

Julij baron Born je začel z gradnjo gozdnih poti, gospodarskih poslopij in naprav za predelavo lesa. S posestnikom Primožičem je zamenjal posest v Pristavi za posest v Puterhofu in tako prišel v zaprto dolino. Med leti 1893 in 1895 je dal postaviti gradič, ki ga je poimenoval Sv. Katarina. V letu 1895 je po načrtih Viljema Lindauerja dal zgraditi cesto, ki poteka skozi znameniti predor v Dovžanovi soteski in še danes povezuje Jelendol s Tržičem. Ob Dovžanki je dal postaviti električno centralo za razsvetljavo in pogon industrijske žage. Z drugimi industrialci si je prizadeval pripeljati železnico v Tržič.

Načrte Julija barona Borna je prekinila nenadna smrt. Umrli je v Brighthou v Angliji 5.2.1897.

Julij baron Born je imel dva sinova in hčer. Sinova Friderik baron Born in Karl baron Born ter hči Elfrida baronica Born so bili trije dediči po umrlem očetu. Za posest so skrbeli skrbniki. Ker je Julij baron Born umrl brez oporoke, je bilo 2.11.1898 sklenjeno, da bodo posest razdelili med dediče tako, da bo vsak dobil tretjinski delež. Že v juliju 1897 so postavili zahtevo, da se delitev posesti lahko prične šele po 21.12.1901. Zaradi tega pogoja dediči šele v letu 1902 urejajo lastništvo zemljišč. 18.3.1902 je dr. Karl baron Born odkupil tretjinski delež sestre Elfride baronice Born. Z delilno pogodbo 13.8.1902 pa sta brata Born zaokrožila svoji posesti. Friderikova posest je imela sedež pri Sv. Ani, Karlova pa pri Sv. Katarini. Iz zapisov v deželni deski se da razbrati, da je bil Karl baron Born dolžan plačevati določeno rento Elizabeti Padowitz rojeni Blachstein (Domnevam, da je bila to žena Julija barona Borna in Karlova mati.), ki je prebivala na Dunaju do smrti 1937. leta.

Na Puterhof se torej navezuje predvsem Karl baron Born, ki je živel v gradiču Sv. Katarina in si je, po neuspelem prvem zakonu, z drugo ženo Marijo Renato (rojeno grofico Londron Laterano) tod ustvaril družino. Imel je tri hčerke: leta 1921 rojeno Marijo Luiso Hedviko in leta 1924 rojeni dvojčici Elizabeto Marijo Antonijo in Marijo Renato Ludoviko.

Karl baron Born je oblikoval samostojno gospodarsko enoto, katere uprava je delovala v Puterhofu. Ime upravnega urada te gospodarske enote se je skozi čas le malo spremenilo. Kot upravnika posesti se v Karlovem času omenjata Feigerle in ing. Sonnlichler.

V gospodarskem smislu je Karel nadaljeval delo svojega očeta. Predvsem je poznan po načrtnem gozdnem gospodarjenju. Med leti 1905 in 1907 je dal izdelati nov gozdnogospodarski načrt, ki ga je sestavil A. Gutenberg. Gutenbergov načrt je veljal do leta 1930, ko je upravitelj gozdne posesti ing. Sonnlichler sestavil novega. Skrbel je za divjad in bil kot oče in strica velik ljubitelj lova. Poznan je po obratih za predelavo lesa (žaga, zabojarina - sodarna). Zgradil je 4 km gozdne železnice od Medvodja do Puterhofa za dovoz hlodovine na žago. Poznana je njegova vloga pri elektrifikaciji trga Tržič in njegove okolice. Nadaljeval je prizadevanja za gradnjo železnice do Tržiča. Omenjeni najbolj poznani gospodarski usmerjenosti naj dodam le še to, da si je Karl baron Born prizadeval uvajati nove tehnologije, saj je bil ves čas na strani gospodarskega napredka.

Po prvi svetovni vojni so z uvedbo agrarne reforme tudi posest obeh bratov Born zajeli njeni ukrepi. V celoti zahteve reforme niso bile uresničene vse do druge svetovne vojne in lahko bi rekli, da je bila povojna nacionalizacija neke vrste njeno nadaljevanje.

V septembru 1941 so zasedli gradič Nemci in ga obdržali do leta 1944, ko je z novembrom prešlo pod splošno ljudsko premoženje. V letu 1946 je pripadlo državi FLR Jugoslaviji. Od aprila 1947 je gozdna posest priključena h Gozdnemu gospodarstvu Kranj.

Gradič Bornoj je "preživel" požig, žal pa na njegovo zunanjo podobo spominja le še deloma predelan stolpič in manjši del stavbe z zazidanim glavnim vhodom. Večji del gradu po prezidavah danes spominja na stanovanjski blok.

Na Borne v Puterhofu (današnjem Jelendolu) spominjajo še nekatere ohranjene stavbe, prazna grobnica Julija barona Borna, obnovljena kapelica, gozdarske in lovske kočice in ograde za divjad. Poleg številne druge dediščine tudi cesta s predorom v Dovžanovi šoteski, po kateri še danes prihajamo v Jelendol.

Mateja Gašpirc,
kustosinja Tržiškega muzeja.

Izbor slikovnega gradiva, idejna zasnova razstave, izdelava podnapisov, tekst in oblikovanje zloženke in plakatov: Mateja Gašpirc.

Za pomoč pri opremljanju se zahvaljujem g. Martinu Šetincu in g. Janezu Megliču, ki sta mi posodila nekaj slikovnega gradiva, Krajevni skupnosti Jelendol, ki je z denarnim prispevkom omogočila izdelavo povečav in Nataši Dimitrievski, ki mi je pomagala pri izdelavi paspartujev.

Tržič - Jelendol, maj 1995.